

КНИЖЕНКО С. О.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.98

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ШЛЯХОМ НЕЗАКОННОГО ВТРУЧАННЯ В ДІЯЛЬНІСТЬ СУДОВИХ ОРГАНІВ АБО ПРОТИПРАВНОГО ВПЛИВУ НА УЧАСНИКІВ СУДОЧИНСТВА

Визначено основні елементи криміналістичної характеристики злочинів, що вчиняються шляхом незаконного втручання в діяльність судових органів або протиправного впливу на учасників судочинства. Розкрито типову характеристику особи злочинця та особи потерпілого, типові способи вчинення злочинів, їх обстановку та сліди.

Ключові слова: криміналістична характеристика злочинів, злочини проти правосуддя, розслідування злочинів, криміналістична методика.

Определены основные элементы криминалистической характеристики преступлений, совершаемых путем незаконного вмешательства в деятельность судебных органов или противоправного воздействия на участников судопроизводства. Раскрыто типовую характеристику личности преступника и личности потерпевшего, типичные способы совершения преступлений, их обстановку и следы.

Ключевые слова: криминалистическая характеристика преступлений, преступления против правосудия, расследование преступлений, криминалистическая методика.

The main elements of criminological characteristics of crimes committed by illegal intervention in activity of judicial bodies or illegal influence on participants in the proceedings. The model revealed characteristics of the individual offender and the individual victim, the typical ways of committing crimes, their environment and traces.

Key words: criminological characteristics of crimes, offences against justice procedures, investigation of crime, forensic techniques.

Вступ. Однією з гарантій незалежності суддів при здійсненні судочинства, забезпечення права особи на її захист чи представлення її інтересів під час розгляду справи у суді, нормальної діяльності захисника чи представника особи є встановлення кримінальної відповідальності за злочини, що вчиняються шляхом незаконного втручання в діяльність судових органів або протиправного впливу на учасників судочинства. До вказаної групи кримінальних правопорушень ми відносимо: втручання в діяльність судових органів (ст. 376 Кримінального кодексу України (далі – КК України)); незаконне втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду (ст. 376-1 КК України); перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку (ст. 386 КК України); втручання в діяльність захисника чи представника особи (ст. 397 КК України).

Зазначені злочини проти правосуддя перешкоджають забезпеченню повного та неупередженого розслідування й судового розгляду кримінальних проваджень, наслідками яких є

порушення прав підозрюваного на захист, зміна показань як потерпілими, так і свідками, що зрештою може призвести до винесення неправосудного рішення суду.

Статистичні дані МВС України, Генеральної прокуратури України свідчать про те, що за останні роки кількість досліджуваних злочинів має тенденцію до збільшення [1; 2].

Водночас слідчі при розслідуванні таких злочинів стикаються з низкою проблем, які пов'язані з організацією їх розслідування, наявністю активної протидії з боку підозрюваних осіб.

Викладене свідчить про актуальність розробки криміналістичної характеристики злочинів, що вчиняються шляхом незаконного втручання в діяльність судових органів або протиправного впливу на учасників судочинства, яка є підставою для розробки версій по конкретним кримінальним провадженням, організації їх розслідування.

Проблеми криміналістичної характеристики злочинів були предметом дослідження в роботах Р.С. Белкіна, О.Н. Васильєва, В.К. Гавла, І.Ф. Герасимова, Л.Я. Драпкіна, В.А. Журавля, В.О. Коновалової, О.Н. Колесниченка, В.П. Корж, І.М. Лузгіна, В.О. Малярової, М.В. Салтевського, А.В. Старушкевича, Р.Л. Степанюка, В.А. Образцова, В.Т. Танасевича, В.Ю. Шепітька, М.П. Яблокова та інших.

Однак питання криміналістичної характеристики злочинів, що вчиняються шляхом незаконного втручання в діяльність судових органів або протиправного впливу на учасників судочинства, в юридичній літературі не розглядалися.

Постановка завдання. Метою статті є визначення та розкриття елементів криміналістичної характеристики злочинів, що вчиняються шляхом незаконного втручання в діяльність судових органів або протиправного впливу на учасників судочинства.

Результати дослідження. Криміналістична характеристика злочинів є однією з дискусійних тематик у юридичній літературі. Не вдаючись до полеміки, вкажемо, що ми підтримуємо тих науковців, які вважають, що криміналістична характеристика злочинів є обов'язковим структурним елементом окремих криміналістичних методик та сприяє правильному вибору слідчим найбільш ефективних засобів та методів розслідування злочинів [3, с. 101].

Проведений аналіз наукових поглядів, слідчо-судової практики розслідування злочинів, що вчиняються шляхом незаконного втручання в діяльність судових органів або протиправного впливу на учасників судочинства дозволяє нам серед елементів криміналістичної характеристики вказаних злочинів виділити: особу злочинця; особу потерпілого; способи злочинів; обстановку та сліди злочинів.

Розкриваючи криміналістичну характеристику осіб, які вчиняють злочини шляхом незаконного втручання в діяльність судових органів або протиправного впливу на учасників судочинства, зауважимо, що вони найчастіше вчиняються чоловіками (68%), які, як правило, раніше не притягувалися до кримінальної відповідальності – 77%, мають сім'ї – 53% й у більшості випадків за місцем проживання чи роботи характеризуються задовільно.

Вікова категорія злочинців досить різноманітна. Найчастіше це особи працездатного віку, причому найбільш криміногенний вік становлять особи від 20 до 40 років (90%). Освітній рівень осіб, що вчиняють досліджувані злочини, досить високий. Так, 21% осіб мали середню освіту, 37% – професійно-технічну й майже 42% – вищу.

Необхідно звернути увагу на те, що за даними слідчо-судової практики, як правило, вказані злочини вчиняли працюючі особи (58%), серед яких значний відсоток складають службові особи. Незаконне втручання в діяльність судових органів або протиправний вплив на учасників судочинства найчастіше вчиняється одноосібно. Однак матеріали слідчо-судової практики свідчать про те, що в 5% випадків такі злочини були вчинені двома і більше особами. Найчастіше такі випадки мають місце при примушуванні свідка, потерпілого до відмови від давання показань або до дачі завідомо неправдивих показань.

Мотивами злочинів, що вчиняються шляхом незаконного втручання в діяльність судових органів або протиправного впливу на учасників судочинства, найчастіше є бажання домогтися винесення неправосудного рішення; недопущення з'явлення свідка, потерпілого до суду, добитися їх відмови від давання показань або давання ними завідомо неправдивих показань; помсти зазначеним особам за раніше дані показання.

Дані про особу злочинця, як правильно вказав Р.Л. Ахмедшин, дозволять слідчому не тільки вирішувати завдання щодо його пошуку але й здійснювати послідовний вплив на нього [4, с. 104]. Зокрема, допоможе слідчому у виборі тактичних прийомів при проведенні слідчих (розшукових) дій за участю підозрюваного, послідовності проведення слідчих (розшукових) дій та їх комплексів.

Проведене нами дослідження засвідчує, що потерпілими за вказаними злочинами найчастіше були жінки із числа свідків, потерпілі за кримінальними провадженнями. Рідше потерпілими за вказаними злочинами стають судді, діяльність яких пов'язана зі здійсненням судочинства по цивільним справам.

Розкриваючи способи злочинів, що вчиняються шляхом незаконного втручання в діяльність судових органів або протиправного впливу на учасників судочинства, відзначимо, що в криміналістиці під способом розуміють систему дій з підготовки, вчинення, приховання злочину, детермінованих умовами навколишнього середовища і психофізичними якостями особи [5, с. 12].

Способи досліджуваних злочинів різноманітні й залежать, насамперед, від виду злочину (відповідно до статей Кримінального кодексу України).

Проведений аналіз слідчо-судової практики дозволив виокремити такі групи типових способів злочинів, що вчиняються шляхом незаконного втручання в діяльність судових органів або протиправного впливу на учасників судочинства:

- здійснення впливу на учасників кримінального судочинства (суддю, захисника, свідка, потерпілого, експерта);
- порушення порядку функціонування автоматизованої системи документообігу в судах (далі – АСДОС).

Особливістю способів вчинення вказаної групи злочинів проти правосуддя є те, що вони, як правило, мають стадію підготовки до вчинення злочину. Підготовчий етап полягає у вивченні особи потерпілого, виборі найбільш сприятливого місця та часу вчинення злочину, підборі співучасників злочину, виборі способу вчинення злочину, підборі знарядь та засобів вчинення кримінальних правопорушень.

Способи здійснення впливу на учасників кримінального судочинства найчастіше мають активні форми: погрози; підкуп; критика суддів в засобах масової інформації; дача суддям вказівок; перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого або експерта до суду; примушування вказаних осіб до відмови від давання показань чи висновку; примушування їх до давання завідомо неправдивих показань чи висновку; відмова у наданні захиснику необхідних для виконання ними своїх повноважень документів чи іншої інформації; позбавлення зазначених осіб права захищати особу чи представляти її інтереси в суді.

Відзначимо, що частіше вплив на учасників кримінального судочинства здійснюється безпосередньо злочинцем. Однак є непоодинокі випадки, коли такий вплив здійснювався на прохання підозрюваного через третіх осіб: близьких родичів, друзів, знайомих.

Типовими способами порушення порядку функціонування автоматизованої системи документообігу в судах є:

- 1) внесення неправдивих відомостей до АСДОС шляхом несанкціонованого доступу до неї;
- 2) несвоєчасне внесення відомостей до АСДОС шляхом несанкціонованого доступу до неї;
- 3) несанкціоновані дії з інформацією, що міститься в АСДОС, вчинені шляхом несанкціонованого доступу до неї;
- 4) інше втручання в роботу АСДОС шляхом несанкціонованого доступу до неї.

Зауважимо, що документообіг та порядок функціонування автоматизованої системи документообігу в судах визначений Положенням про автоматизовану систему документообігу суду [6].

Характеризуючи обстановку вчинення злочинів, що вчиняються шляхом незаконного втручання в діяльність судових органів або протиправного впливу на учасників судочинства, варто відзначити, що вона має певні особливості, які визначаються такими чинниками:

1) місце вчинення злочинів або місце здійснення судочинства (службові кабінети слідчих, зали судових засідань тощо), або місце перебування потерпілого (будинки, квартири тощо).

2) час вчинення злочину безпосередньо пов'язаний з часом відправлення судочинства. Відразу зауважимо, що досліджувані злочини найчастіше вчиняються при відправленні кримінального та цивільного судочинства.

Вивчення слідчим обстановки вчинення злочинів, що вчиняються шляхом незаконного втручання в діяльність судових органів або протиправного впливу на учасників судочинства, має важливе значення, оскільки вона взаємопов'язана з іншими елементами криміналістичної характеристики злочинів: способом, потерпілою особою, слідами злочину.

Розкриваючи слідову картину злочинів, що вчиняються шляхом незаконного втручання в діяльність судових органів або протиправного впливу на учасників судочинства, зауважимо, що вона, насамперед, залежатиме від способів їх учинення, обстановки. Тому вважаємо за доцільне серед типових слідів досліджуваних злочинів виділити такі групи:

- документи;
- віртуальні сліди;
- ідеальні сліди;
- сліди людини (рук, ніг, інші).

Відзначимо, що найчастіше сліди досліджуваних злочинів відображаються в документах та пам'яті людини. Серед документів слід виділити протоколи слідчих (розшукових) дій та протоколи судових засідань; документи, що надходять від захисників. Так, найчастіше сліди залишаються в протоколах допиту потерпілих; допиту свідків; слідчого експерименту, проведеного за участю потерпілого або свідка, який змінив покази; одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб.

Особливістю слідової картини таких злочинів є наявність віртуальних слідів. Такі сліди містять інформацію про спосіб вчинення злочину, місце і час перебування злочинців, їх зв'язки.

Відзначимо, що при вчиненні досліджуваних злочинів типовими також є ідеальні сліди, під якими розуміють сліди-відображення у свідомості людей і збережену в їхній пам'яті криміналістично-значущу інформацію [7, с. 58]. Найчастіше свідками вказаних злочинів є працівники органів досудового розслідування, суду, пенітенціарних установ. Вказані особи є свідками досліджуваних злочинів, оскільки вони або проводили допити та інші слідчі (розшукові) дії, протягом яких свідки (потерпілі) змінювали свої показання або були присутні при порушенні права на захист, здійсненні погроз тощо.

Наступну групу слідів складають сліди людини (як правило, підозрюваного) у вигляді відбитків слідів пальців рук, підшви взуття. Відзначимо, що виявлення слідів дозволить встановити спосіб та обстановку вчинення таких злочинів, особу злочинця, оскільки елементи криміналістичної характеристики досліджуваних злочинів мають між собою зв'язки.

Висновки. Криміналістична характеристика злочинів, що вчиняються шляхом незаконного втручання в діяльність судових органів або протиправного впливу на учасників судочинства, є обов'язковим структурним елементом методики розслідування й сприяє правильному вибору слідчим найбільш оптимальних напрямів розслідування як в цілому, так і на окремих його етапах.

Подальшими напрямками наукових досліджень окресленої групи злочинів є розробка ефективних засобів та методів їх розслідування.

Список використаних джерел:

1. Стан та структура злочинності в Україні (2009–2010 рр.) // Офіційний веб-портал Міністерства внутрішніх справ України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/374130>.
2. Єдиний Звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень–грудень 2014 р. // Офіційний веб-портал Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=111482&libid=100820&c=edit&_c=fo.

3. Протидія економічній злочинності / [П.І. Орлов, А.Ф. Волобуєв, І.М. Осика, Р.Л. Степанюк, І.М. Зарецька, Е. Картер, Р. Ворнер]. – Х. : Нац. ун-т внутр. справ, 2004. – 568 с.
4. Ахмедшин Р.Л. Криминалистическая характеристика личности преступника / Р.Л. Ахмедшин. – Томск : Из-во Томского ун-та, 2005. – 210 с.
5. Зуйков Г.Г. Криминалистическое учение о способе совершения преступления : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность» / Г.Г. Зуйков. – М., 1970. – 32 с.
6. Положення про автоматизовану систему документообігу суду : Рішення Ради суддів України від 26 листопада 2010 р. зі змінами та доповненнями станом на 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://court.gov.ua/969076/polozhenniapasds>.
7. Когутич І.І. Криміналістика: курс лекцій / І.І. Когутич. – К. : Атіка, 2008. – 888 с.

